

ABDULLALI ARZU XANLAR QIZI

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji

Universitetinin II kurs magistrantı

E-mail: abdullali@yahoo.com

SOVET İTTİFAQININ KEÇİRDİYİ DAXİLİ BÖHRAN VƏ SÜQUTUNUN SÜRƏTLƏNMƏSİ

Açar sözlər: Sovet imperiyası, yenidənqurma, siyasi böhran, demokratiya, milli münaqişə

Key words: Soviet Empire, reconstruction, political crisis, democracy, national conflict

Ключевые слово: советская империя, реконструкция, политический кризис, национальные конфликты, демократия

Artıq 80-ci illərin ortalarında sovet ölkəsinin ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatında böhran yaranmışdı. Böhranlı vəziyyətin simptomları hələ 70-ci illərin ortalarından görünürdü, elmi-texniki tərəqqi ləngiyirdi, sənayedə avadanlığın mədəni aşınması, infrastrukturun zəifliyi, təbii ehtiyatlar hasilatının çətinləşməsi və bahalaşması, maddi ehtiyatlar qıtlığının meydana gəlməsi təzahür edirdi. [1, s58]

Böhrana əsas səbəb rəvan işləməsi üçün qüdrətli rəhbər tələb edən sosialist cəmiyyətinin uzun müddət, xüsusən 70-ci illərin ortalarından onu idarə edə biləcək, xüsusi keyfiyyətlərə sahib liderə malik olmaması idi. 1985-ci ildən Sovet imperiyasına rəhbərlik edən Sov. İKP MK-nın baş katibi M.S.Qorbaçov isə qurmağa yox, dağıtmağa çalışırdı. [2,s45] Sonralar, Türkiyənin Amerika Universitetindəki çıxışında o etiraf etmişdi: "Həyatımın məqsədi kommunizmi məhv etmək olub." Belə bir şəxsiyyətin rəhbərlik etdiyi sosialist dövlətinin dağılması təbii idi.

İctimai həyatın bütün sahələrində partiya amirliyi gücləndikcə, bu təşkilatda mədəni çürümə prosesi sürətlənirdi. Partiya özünə sosial dayaq yaratmaq üçün xalqları, cəmiyyəti və kollektivləri, təşkilatları parçalayırdı. İqtidar tərəfdən dəstəklənən elitar-partiya-təsərrüfat "fəalları" əldə etdikləri imkanlardan sui-istifadə edərək varlanırdılar. [3,s200] Məkrli yolla faydalanan fırıldaqçılar "sosialist həyat tərzini" meyarlarına sığışmayan dəbdəbəli yaşayış və yığıqlarından asudə bəhrələnmək naminə mövcud siyasi-ictimai sistemin dağılmasına biganə idilər. Hakim üsuli-idarənin mədəni dayağı olan kommunist ideologiyası iflasa uğramaqda idi. Xalq öz real vəziyyətini dərk edir, sovet imperiyasının ideologiya dayaqları sarsılırdı. Sovet respublikalarında milli özünüdərk, suveren hüquqların hakim-şovinizt dairələr tərəfindən tapdalanmasına, respublikaların milli sərvətlərinin talan olunmasına etirazlar güclənməkdə idi. [4,s30]

Dövləti qanunlar deyil, partiya elitesinin maraqları idarə edirdi. Sözdə elan olunmuş demokratik hüquq və azadlıqların real təminatı yox idi. İqtidar hüquqi nihilizmin dərinləşməsində maraqlı idi. Qanunsuzluq, ona qarşı mübarizənin səmərəsizliyi adamları siyasi həyata münasibətdə laqeydləşdirirdi. [5,s67]

Sovet ittifaqının iflası mühüm xarici səbəblərlə də şərtlənirdi. Qərbdə "bəla imperiyası" kimi damğalanan bu "super" dövlət iki sistem-kapitalist və sosialist sistemləri arasında çox böyük çətinliklə hərbi prioritet yaratmağa nail olmuşdu. Lakin dünyanın demokratik dövlətləri ona qarşı qüvvələrini birləşdirdilər. Ümumdünya antikommunizm liqasının fəaliyyəti genişlənmişdi. Beynəlxalq müsəlman dini mərkəzləri də bu liqaya qoşulmuşdu. Ümumdünya "İslam liqası" 1976-cı ildə kommunizmə qarşı müqəddəs müharibə elan etmişdi. 70-ci illərin sonlarında təşkil olunmuş "İslam İnternasional"ı da SSRİ-də müsəlman antikommunist və

antisolet qüvvələri birləşdirmək uğrunda mübarizə aparırdı. [6,s460]

Moskva mərkəzdənqaçan qüvvələri zəiflətmək üçün ənənəvi "parçala, hökm et" siyasətindən daha geniş istifadə etdi, milli münacişələri qaldırdı, xalqlar arasında qanlı nifaq saldı.

"Yenidənqurma" siyasətinin ziddiyyətliyi, mühafizəkarların ciddi müqaviməti üzündən mövcud siyasi və iqtisadi rəhbərlik metodlarını demokratikləşdirmək tədbirləri baş tutmurdu. Köhnə idarəçilik mexanizminin dağılması, yeni mexanizmin isə hələ yaradılmaması ilə əlaqədar ittifaqın düşdüyü ümumi böhran gündən-günə dərinləşirdi. Xalqın güzəranı pisləşirdi. Belə bir şəraitdə SSRİ-nin dağılma prosesinin qarşısını almaq üçün hakim dairələr milli münacişələri, antitürk, antiislam siyasətini qüvvətləndirirdilər. Mühüm geosiyasi məkanda imperiyanın türk xalqları ilə Türkiyə arasında körpü olduğundna Azərbaycan əsas zərbə hədəfi idi. Ermənistanda və Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsində azərbaycanlıların soyqırımını törətmək, Azərbaycanı parçalmaq, bu yolla bütün regionda ağalığı saxlamaq siyasəti həyata keçirilirdi. Uzun illər müasir fürsət gözləyən erməni millətçiləri yaranmış vəziyyətdən məharətlə istifadə edib, bu dəfə də Azərbaycanın hesabına öz torpaqlarını genişləndirmək məqsədi ilə fəaliyyətə başladılar. [7,s48] Lakin Azərbaycan Respublikasının Moskvaya sədaqətlə xidmət edən rəhbərliyi yaranmış yeni beynəlxalq şəraitdə qüvvələri düzgün qiymətləndirib xalqı vahid ümummilli platforma ətrafında mübarizəyə qaldıra bilmədi. Onun bağışlanılmaz passivliyi və laqeydliyi nəticəsində Azərbaycanın suveren hüquqları tapdalandı.

Hadisələrin belə gedişi Azərbaycanda milli hərəkətin qalxmasına güclü təkan verdi. 1988-ci ilin əvvəllərindən ilk kütləvi etiraz çıxışları başlanmışdı. Hərəkət həmin ilin sonunadək, demək olar ki, kortəbii xarakter daşıyırdı. Cəmiyyətdə "demokratiya və aşkarlıq" şüarı altında ədalət, humanizm, hüquqi dövlət, xüsusən milli suveren hüquqların qorunması haqqında fikirlər plüralizmi yaranmışdı. Yeni ictimai-siyasi təşkilatlar meydana gəlirdi. [8,s80]

1991-ci il dekabrın 8-də Brest şəhəri yaxınlığındakı "Viskuli" iqamətgahında Rusiya Federasiyası, Ukrayna və Belarus respublikaları rəhbərləri Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) yaradılması haqqında müqavilə bağladılar. "Belovejsk sazişi" adlı müqavilədə SSRİ-nin hüquqi subyekt kimi mövcudiyyətinə son qoluduğu elan olundu. Brest "üçlüyü" keçmiş SSRİ-yə daxil olan respublikaları da bu birliyə qoşulmağa dəvət etdi.

Orta Asiya respublikaları və Qazaxstan rəhbərləri Türkmənistanın Aşqabad şəhərində görüşüb MDB-yə daxil olmaq niyyətlərini bildirdilər. Dekabrın 20-də Qazaxstanın Almatı şəhərində Brest "üçlüyü", Aşqabad "beşliyi", Ermənistan, Moldova və Azərbaycan rəhbərlərinin görüşü oldu. Burada SSRİ-nin mövcudluğunun dayandırılması və bununla əlaqədar problemlərin nizama salınması haqqında Bəyənname qəbul edildi. Almatı görüşündə Azərbaycan prezidenti MDB ilə münasibətləri müəyyən edən müqavilələr imzaladı. Lakin Azərbaycan parlamenti 1992-ci il oktyabrın 7-də onları təsdiq etmədi. [9,s123]

SSRİ-nin dağılması, imperiypərəst qüvvələrin onun bərpa olunmasına göstərdiyi cəhdlərə qarşı xalqların mübarizəsi sayəsində sovet respublikaları dövlət müstəqilliyi əldə etdilər. Tarix XX əsrdə Azərbaycan xalqına dövlət müstəqilliyini elan etmək imkanı verdi. Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi elan edildi. Lakin xalq müstəqil dövlətçiliyini qurmaq, onu inkişaf etdirmək, möhkəmləndirmək və müdafiə etmək yolunda ağır məşəqqətlərlə üzləşdi. [10,s 98]

İSTIFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SIYAHISI:

- 1.O.Sultanov.80-ci illərin sonu, 90-cı illərin əvvəlində Azərbaycanda siyasi vəziyyət. Bakı, 1995, s.58
- 2.T.Qafarov. Azərbaycan tarixi:XX-əsrin 80-90-cı illəri. Bakı, 1997, s45
3. Azərbaycan tarixi VII cild. Bakı, 2009, s 200
4. Ə.Elçibəy. Deyirdim ki, bu quruluş dağılacaq. Bakı, 1992, s 30
- 5.Ə.Məmədov. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin bərpası və möhkəmləndirilməsi uğrunda mübarizə. Bakı, 1999, s. 67
6. T.Vəliyev .XX əsr Azərbaycan tarixi. II cild. Bakı, 2009, s.460
- 7.Ə.Elçibəy. Bu mənim taleyimdir. Bakı, 1992, s 48
8. H.Əliyev Müstəqillik Yollarında I-IV cild. Bakı, 1997, s 80
9. A.Mansurov. Tarixin ağ ləkələri və yenidənqurma. Bakı, 1991, s 123
- 10.T.Qafarov. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurulması və möhkəmləndirilməsi. Bakı, 1995, s 98

ARZU ABDULLALI*master, second year**Azerbaijan State Pedagogical University***The internal crisis and the acceleration of fall of the Soviet Union**

The social-economical crises in the USSR, political and economical reforms which launched by Center, Precautions direction of transition to market economy, transition from single-party state to multi-party state and ect caused collapse the political system of the USSR. On aegis of nations struggles against attempts of imperialistic forces for recovering USSR, the republics of the Soviet Union achieved independence.

АБДУЛЛАЛИ АРЗУ МАГИСТР*Азербайджанского Государственного
Педагогического Университета***Внутренний кризис в Советском союзе и ускорение
Распада Советского союза**

Социально-экономический кризис в СССР, политические и экономические реформы начате центром, переход к рыночной экономике, переход от однопартийного общество к многопартийному обществу и др. причины привели к распаду политической системе СССР. Государство советских республик преобрели независимость благодаря борьбе народов против империалистических сил которые хотели восстановить имерию.

Rəyçilər: Prof.t.e.d. S.A.Məmmədov, prof.t.e.d. O.Sultanov**ADPU-nun Azərbaycan tarixi kafedrasının 15 fevral tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür. (protokol №13)**